

Jánossy Lajos

Valami I love you so

Laudáció

Bereményi Géza akadémiai székfoglaló előadásához (2015. 02. 13.)

„Emlékszem másodikos gimnazista koromban elhatároztam, hogy most megjavulok, mert sokan mondták akkoriban: javuljak meg. Azzal akartam kezdeni, hogy többet nem nézek a tanáraink szemébe. Azt gondoltam ugyanis, hogy ott van a hiba. Elhatároztam, hogy ezentúl visszafogott leszek és szemlesütve járok. Csak a tanárok homlokára és szájára nézek. Abban az időben kerültem új iskolába, és valóban hosszú ideig kibírtam ezt. Aztán volt egy osztályfőnöki óra, mikor az osztályfőnök kint ült az asztalnál és beszélt. Én a második padban ültem. Hirtelen elfeledkeztem elhatározásomról, fölnéztem rá, és a szemébe néztem. Félbeszakította a mondatot, fölállt, odajött hozzám. Közeli belenézett a szemembe, és ingerülten mondta: »Most már értem!« Tehát talán a szememben van a hiba.” – olvasható a Bereményi Gézával készült interjú-kötetben. (Mester Ildikó: *Bereményi Géza életműinterjú*)

Folytathatjuk és nyomatékosíthatjuk: igen, Bereményi szemében van a titok, ahogyan, tehetjük hozzá, egyébként minden karakteres alkotó esetében is. Az a kérdés, milyen ez a tekintet, honnan néz, miként látja, és mindenekelőtt, hogyan teremti újra a helyet, ahol vagyunk? És a kérdésben már ott a válasz egyik kulcsa, amely a legmarkánsabban a Bereményi által forgatókönyvíróként jegyzet film, a *Megáll az idő* kezdő képsorain hangzik el: „Jó, hát akkor itt fogunk élni.” A mondat minden tagja kurziválható; a történelem súlyával, túlhatalmával számot vető, csöndesen hazafias dac, a behatárolható idő és hely, illetve valamely remény, hogy azért élni fogunk; ahogyan az egyik legszebb Cseh Tamás-dalban elhangzik: „Itt van a város, vagyunk lakói, maradunk itt, maradunk.” Bár az előbbieket megerősítésre nem szorulnak, egy másik Bereményi-interjúból idevág még egy idézet:

„Megint hadd hozzam szóba a helybeli lakosságot. Egy filmnek kötelező élnie azzal az eséllyel, hogy egy tájegység, egy kultúra sajátosságait feltárja, megmutassa.” Nos, épp ezen a ponton ragadható meg Bereményi szerteágazó művészete. Prózája: A svéd király, a Legendárium és a legutóbb megjelent Vadnai Bébi, a Cseh Tamásnak írt szövegek, a drámák: a Léghőmérő és a Halmi, a filmrendezések és a forgatókönyvek: a Tanítványok, az Eldorádó, A turné, A hídember, a Veri az ördög a feleségét, az Ajándék ez a nap és A nagy generáció – hogy csak a legemlékezetesebbeket említsük – egyként erre a pontra fókuszálnak: kik is vagyunk mi itt, ezen a helyen, Magyarországon? Hogyan tartanak szét, találkoznak ismét az életek, milyen minták öröklődnek, ismétlődnek? Milyen ez a táncrend?

Bereményi neve kétségen kívül a Cseh Tamás-lemezek, -koncertek során vált a legszélesebb nyilvánosság előtt ismertté. Tanúságtevők voltak – együtt Tanúságot tettek az élet magasztos foglalatáról, a szabadságról, és tanúi volt egy kornak, amely alávetettjévé vált az önnön ideológiájától felkent hatalom mamelukjainak: az önkéntes rendőröktől a házmestereken át a tanácsítókárokig menően. Mégsem mondható, hogy a Bereményi–Cseh-páros leírható volna a rendszerellenesség szimpla, jóllehet a maga idejében joggal pátoszos fogalmával, ugyanis, ahogyan erre Otto Pöggeler német filozófus egy alkalommal felhívta a figyelmet: a kor és a rendszer sosem azonos. A Bereményi-versekben megjelent a napi szorongatottságokban szaggatottan lélegző Magyarország, de bennük volt az ezen mindig túlterjeszkedő, a nyárspolgári önkény által rendszabályozhatatlan kultúra és történelemkör, másképpen: hagyomány, amely értelmező-szótárának létre és lehetőségére, mások mellett, ám eredetiségükben egyedülállóan ők figyelmeztettek. Bennük volt az „ötvenes évek szűrt levegője”, meg a hatvanasoké, hetveneseké és nyolcvanasoké. Persze. De bennük voltak az albérletek, az utcák, a presszók, az apák és az anyák, a nagynénik és nagybácsik, szerelmek és barátságok, a kisebb és nagyobb világok, amelyek voltaképp Bereményi prózájából bukkantak elő, kaptak hangot és hangnemet. Bereményi olyan nyelven beszélt, amelynek

választékossága és asszociációs játékossága nem az árvizek megrázó erejével, hanem a mélyben futkározó és a felszínnel incselkedő bűvópatakok ironikus gyengédségével volt gátakat rombolóan felszabadító; „félszavakat” formáltak meg azok számára – most már állítható: végső érvénnyel –, akik sokáig azt hitték, hogy őket csak az „I love you so” (in. Fehér babák takarodója) kötheti össze, hogy „az, ami nincsen megírva magyarul, megírták helyettünk angolul.” Annyi más mellett megformálta az utóbbi tapasztalatot, és lám, nyomban cáfolta is: megírta (elénekelték) nekünk – magyarul. Nyelvet adott nemzedékeknek, és nyelvet öltött nemzedékekre. Mindezzel nem azt mondjuk, sőt elkerülni szeretnénk, hogy esetében valamiféle nagygenerációs nosztalgia kísértsen. Anélkül, hogy neveket emlegetnénk fel, csupán emlékeztetünk Pilinszky egy széljegyzetére, miszerint „sokáig azt hittük, hogy a huszadik század Thomas Mannról szól, aztán kiderült, hogy nem így van, hanem Kafkáról szól”. Nos, kiderült, noha nem ma és nem tegnap, a korszak, egészen sajátlagos és műfajteremtő értelemben, Bereményi Gézáról (és Cseh Tamásról) szólt.

Jóllehet a fenti sorok látszólag a Cseh–Berményi együttesére összpontosítottak, a Berményi-világ alapjait vetik meg, mert a dalszövegek, a versek mintegy sűrítményei, párlatai ennek az irodalomnak. Filmeknek. Drámáknak. Berményi legfrissebb regénye, a Vadnai Bébi azért tudott úgy harminc év epikai szünet után megszületni, mert a szerző minden más műfajban elkövetett munkái esetében sem tágított; makacsul abból a szemszögből nézte, vizsgálta, analizálta környezetét, amiről e cikk elején szoltunk. Nála minden egy. Azokat a tapasztalatokat gyúrta át és emelte meg, amelyek Teleki tér gyerekkori éveitől a hatvanas-hetvenes, lapításra ítélt évekig húzódtak. A roncsolt, a szaggatott, a tépett történelem idejét írja Berményi, anélkül, hogy moralizálna.

Nemzedéke nem szűkölködött ún. eredeti alkotókban, sorolhatnánk a neveket. Berményi azonban közöttük is kakukkos óra; nem sodródott, nem sorolódott, civil maradt menthetetlenül.